

Fritt Ords Pris 2016 til Robert Mood

Årets prisvinner er en høytstående offiser i aktiv tjeneste. Det har overrasket mange, kanskje aller mest Robert Mood selv. I alle fall virket det slik da jeg for et par måneder siden ringte ham i Brussel og meddelte den glade nyhet, på vegne av styret i Fritt Ord. De første reaksjonene for øvrig på årets pris var overveldende positive. Eksempelvis kalte Harald Stanghelle dette for «en pris i disiplineringens tid», og treffer med den karakteristikken noe av kjernen i begrunnelsen for tildelingen. Det er lett å følge Stanghelle når han beskriver det paradoksale i vår tids mantra om åpenhet i alle livets forhold, mens kravet om disiplinering er «sterkt og truende for offentlig ansatte». Ikke helt uventet har det vært noen få røster som har reist motforestillinger og pekt på embetsmenns lojalitetsplikt og behovet for en viss disiplinering i deres offentlige debatt deltakelse. Jeg kommer avslutningsvis litt tilbake til disse kritiske synspunkter.

Men først skal jeg flanere litt i Moods mangefasetterte ytringer i det offentlige rom. Hans debattskapende avisartikler er det mange av, og jeg nøyer meg her med et utvalg. I juni 2004 skrev brigader Mood, med den imponerende tittelen «sjef for Hærens transformasjons- og doktrinekommando», om betydningen av norsk deltakelse i militære operasjoner utenlands. Enkelte kritikere hadde pekt på at slike operasjoner svekker det norske forsvaret. Mood hevdet med styrke at deltakelse i utenlandsoperasjonene «bidrar til å skape et mer mobilt og fleksibelt forsvar som kan møte nye trusler, først og fremst her hjemme». Han nevnte blant annet terroranslag mot større byer eller oljeinstallasjoner. Hans ord fikk en særlig tyngde på bakgrunn av egne erfaringer som leder av Telemark Bataljon, som hadde deltatt i operasjoner både i Bosnia og i Kosovo.

Han fortsatte med en artikkel i august samme år. Her pekte han på betydningen av at norske soldater er ettertraktet «som en integrert del av allierte styrker», og at denne deltakelsen er nødvendig nettopp fordi vi har basert vårt forsvar på alliert intervensjon i en krisesituasjon, og fordi vi således ikke har ambisjoner «om en selvstendig militær kapasitet som står i forhold til vår geografi og våre naturressurser». En generalmajor omtalte dette innlegget fra Mood som «velsignet fritt for den slagordpregede argumentasjon fra våre myndigheters side som hittil har forhindret en meningsfylt debatt». Men han reiste innvendinger mot brigader Moods synspunkter, og vi fikk en etterfølgende viktig debatt, hvor også andre deltok. Året etter – i november 2005 – forsvarte den nye generalinspektøren for Hæren, nå generalmajor Robert Mood, en omlegning av førstegangstjenesten. Fordi Norge ikke lenger hadde en stående mobiliseringshær, var innkallingen til førstegangstjeneste en gang i året blitt lite hensiktsmessig. I flere måneder vil landet da være uten erfarne vernepliktige, og man hadde derfor gått over til innkalling ikke bare i august, men også i januar, noe som skapte problemer for unge som var i gang med en utdanning. Men generalmajoren vek ikke en tomme, det viktigste var til enhver tid å ha operative mannskaper. Og han har faktisk gått vesentlig lenger og offentlig argumentert for at førstegangstjenesten ideelt sett burde være i både to og tre år.

I 2006 var det aktuelt å sende norske soldater til FN-opppdrag i Afrika, nærmere bestemt til det voldsherjede Darfur i Sudan. Mood advarte politikerne om at budsjettet satte klare grenser for hvor mange som kunne sendes ut. Han uttalte: «Jeg hverken vil eller kan spekulere i budsjettene i årene som kommer. Men min oppgave er å si noe om konsekvensene dersom budsjettet ikke økes.»

Han skrev deretter en artikkel i Dagbladet, hvor han pekte på at trusselbildet fra den kalde krigen, med en invasjon i Norge fra øst, egentlig er ganske utdatert. Han tar opp tråden fra debatten om utenlandsoperasjoner når han skriver at Hæren i dag er mer tilpasset «komplekse situasjoner som spriker mellom ildkraft og humanitær bistand». Og han er nesten profetisk i det følgende, når han peker på muligheten for borgerkrig kombinert med regional krig i Midtøsten som et realistisk scenario. Det er i denne artikkelen han også skriver noe som skal bli mye sitert senere: «Med hærens nå under 10 000 kvinner og menn, totalt, er vi i stand til å forsvare en bydel i Oslo om vi skulle stå alene, men det gjør vi ikke. Ved å ta ansvar sammen med våre allierte forsterker vi fundamentet i FN og NATO samt vår totale operative evne». Forstår jeg Mood rett, kunne altså vår egen, selvstendige forsvarsevne gi assosiasjoner til det forsvarspolitiske program Nils Kjær formulerte i «Det lykkelige valg»: Middelveien mellom nesten noe og absolutt intet!

Noe senere i 2006 skrev Mood mer om Sudan-opppdraget, som utvilsomt var meget farlig og vanskelig: «I Sudan kan våre avdelinger i tillegg komme til å stå overfor uløselige moralske dilemmaer i møte med barnesoldater. Det kan lett ende med noe som kunne se ut som en massakre. Da vil vi få svaret på om vårt politiske miljø har lært at det ikke er nok at Regjeringen støtter våre soldater, opposisjonen må også avstå fra å slå politisk mynt på en slik sak. Det fortjener faktisk Norges meget lojale og oppofrende soldater!» Det var nok erfaringer fra tidligere utenlandsoppdrag som fikk ham til å komme med denne henstillingen. Uttalelsen fra Mood ble for øvrig litt senere forelagt daværende forsvarsminister Strøm-Erichsen, som ikke fant noe grunnlag for kritikk mot ham. Senhøsten året etter ble Robert Mood intervjuet om norske styrkers deltakelse i Afghanistan. Intervjuer var Carsten Thomassen, journalisten som mindre enn to måneder senere ble drept under et Taliban-angrep på Serena hotell i Kabul. Igjen kommer Mood med en forutsigelse som dessverre synes å slå til i dag, ni år senere. Han sier: «Det virker som om de destruktive kreftene med Taliban i spissen satser på klassisk geriljatakikk. De stiller sterkt fordi de vet at ved ikke å tape, kan de vinne på lang sikt.» På spørsmål fra Thomassen om hva han mener om dem som krever at soldatene trekkes ut av Afghanistan, svarer Mood: «Min reaksjon er takk og lov for at vi lever i et demokrati. Det verste som kan skje er likegyldighet i forhold til bruk av militære styrker. Når det er sagt, så er det feil medisin å trekke styrkene ut.» Og videre: «Vi forsvaret et demokrati hvor vi er glade for at debatten går fritt. Men særlig politikerne våre fra alle partier har et ansvar for å støtte opp om soldatene våre når de er i krevende operasjoner. Da bør man i størst mulig grad ta de tunge diskusjonene på en måte som ikke er belastende for soldatene.»

I 2008 ble dagens prisvinner tildelt Forsvarets likestillingspris for «i ord og handling å ha vist at Forsvaret trenger kvinner, ønsker kvinner og satser på kvinner».

I begynnelsen av 2009 ble Mood utnevnt til sjef for FNs observatørkorps i Midtøsten. I et lengre intervju i Dagens Næringsliv ble han igjen spurt om innsatsen i Afghanistan. Her svarer han: «Kai Eide sier vi må være tålmodige, det har han i høyeste grad rett i. Afghanistan er et generasjonsprosjekt. Er det noe jeg lærte i Kosovo, så er det at veien til et bærekraftig demokrati går gjennom hjertet og magen til barna. Hvis ungene opplever at det blir lettere å leve, og hvis de tilegner dette det internasjonale nærvær, ja, da er det håp.» Men han erkjenner også at dit var man ikke kommet, selv om noe var oppnådd. Og tilføyer: «Hvis vi ser på et land hvor militær makt er brukt som politisk virkemiddel, har ikke militær makt evnet å skape de politiske resultatene man søkte å oppnå. I det perspektivet er det viktig å se på bruken av vold. Man kan ikke forutse hva som skjer etterpå. Det er enklere å vinne krigen enn å vinne freden.»

Like før han reiste til Jerusalem ble Mood intervjuet av Aftenposten. Treffende skriver journalisten at han «ytrer seg med en lavmælt buldring». Men like fullt har hans ytringer stundom nådd langt ut i samfunnet. Han benekter at den flittige bruk av ytringsfriheten har skapt problemer internt og uttaler: «Jeg har nok mer enn andre tatt den politiske oppfordringen om større åpenhet i Forsvaret på alvor. At jeg nå har fått den jobben jeg har ønsket meg, kan være et tegn på at det går an å være åpen.»

I 2011 ble generalmajor Mood sjef for den nyopprettede organisasjonen Forsvarets Veterantjeneste, hvis formål er å ivareta og anerkjenne innsatsen til de mange nordmenn som etter hvert kommer hjem fra skarpe, farefulle og til dels traumatiske utenlandsopdrag. I et intervju peker han på at siden annen verdenskrig har over 100 000 nordmenn tjenestegjort i internasjonale operasjoner utenlands. Og fortsetter: «Det går en rød tråd av forsømmelser tilbake til krigsseilerne. De opplevde at det ikke var plass til dem i samfunnet. De senere årene har soldater kommet hjem med skader og endt opp som en brikke i et behandlingsopplegg det ikke har vært lett å forholde seg til.»

I april 2012 ble Mood utnevnt til leder av FNs observatørkorps i Syria, for å overvåke en fredsplan utarbeidet av FNs tidligere generalsekretær Kofi Annan, som han innledet et samarbeid med. Oppdraget var begrenset til å vare tre måneder. Det ble en tøff tid i krigens nærhet, og Mood hadde sterke opplevelser av dens gru, samtidig som han også, sammen med Kofi Annan, var i møte med president Bashar al-Assad. Arbeidet viste seg ganske forgjeves, volden ble trappet opp på begge sider og overgikk det Mood hadde opplevd tidligere. I et intervju med Morgenbladet presenterte han noen erfaringer som få år senere skulle lede til en annen debatt, som jeg kommer tilbake til: «Det å være en ubevæpnet observatør er en styrke i seg selv. Hvis vi får inn våpen til disse observatørene eller setter inn en væpnet beskyttelsesstyrke, vil vi i langt større grad ble oppfattet som et legitimt mål for de som har våpen og eksplosiver.»

Og i juli samme år gikk han nærmere inn på bakgrunnen for konflikten i Syria og nevner et historisk forhold som er for lite omtalt, og som kan forklare hvorfor Assad tviholder på makten. Han pekte på at Assad tilhører sjiaminoriteten, alawittene, som før den kom til makten ved Frankrikes hjelp, var en forfulgt og undertrykt religiøs gruppe som

«gjennomlevde lidelser og fattigdom». Han fortsetter: «Alawittene, som bare utgjør 10-12 prosent av befolkningen, solgte sine barn som slaver til rike familier for å overleve.» Mood understreket også betydningen av ikke å fjerne hele statsapparatet i Syria, det ville føre til et sammenbrudd av samfunnet. Man bør «få til en løsning som omfatter det nåværende regime på en eller annen måte ... i hvert fall i en overgangsfase». Det kan være grunn til å merke seg at denne uttalelsen fra 2012 synes å ha fått stadig større aktualitet og tilslutning etter hvert som krigen har eskalert, med stadig flere ideologisk adskilte og militante grupper involvert.

Tilbake i stillingen som leder av veteran-tjenesten i Forsvaret reiste Mood høsten 2012 spørsmålet om innsatsen i Afghanistan var verd prisen, i første rekke ved alle de tapte livene. Han sier: «Jeg forbeholder meg retten til å tvile og håper å få svar i løpet av de kommende måneder og år.» Men det han ikke tviler på, er at soldatene som har vært der, har gjort en fremragende innsats. Det forhold at en kjent og fremtredende offiser som hadde hatt ansvaret for å sende soldater til Afghanistan, reiste et spørsmål av denne karakter i en avis-kronikk, ledet naturlig nok til en debatt, der både politikere og andre deltok. Og i juni i år skal etter planen det regjeringsoppnevnte evalueringsutvalget med Bjørn Tore Godal som leder, legge frem sine vurderinger av Afghanistan-innsatsen.

I et bredt anlagt portrettintervju i mai 2013 kommer Mood tilbake til krigen i Syria. Han gjentar der noe han var inne på tidligere, nemlig at han ikke er «overbevist om at det i dag finnes et bedre alternativ enn det sittende regimet». Og føyer til: «Jeg er likevel for støtte til de moderate opprørerne i Syria. Ikke til de ekstreme.» Etter at det ble kjent at Mood skulle tildeles årets pris, ble disse uttalelsene kritisert for inkonsistens. Med en smule velvilje behøver de ikke leses slik. Det moderate opprøret kunne naturligvis tenkes å ha kraft til å påvirke Assad-regimet i demokratisk retning, en dynamikk som ikke er ukjent fra andre diktatoriske regimer under press.

I februar 2015 skrev Mood, som nå var blitt leder av den norske militære staben ved NATOs hovedkvarter, en artikkel i VG om de mangler vårt forsvar lider under. Budskapet er i fortettet form at et forsvar som ikke kontinuerlig er til stede med fly, fartøyer, avdelinger og jevnlig nasjonale og multinasjonale deployeringsøvelser, og som ikke kontinuerlig fornyes, bidrar til å skape ustabilitet og usikkerhet.

I august i fjor kastet Robert Mood seg inn i debatten om bevæpning av politiet. Det startet med en Twitter-melding, men ble utdypet i en artikkel i Dagbladet. Han skriver at hvis man ønsker et politi som skaper trygghet, er effektivt og har tillit i befolkningen, er generell bevæpning et lite relevant virkemiddel. Dette har det engelske politiet, med meget krevende nabolag, forstått fullt ut. Så viser han til egne erfaringer fra utenlandsoppdragene: Når du kommer ubevæpnet, gir det høy beskyttelse og en bedre dialog med lokalbefolkningen. Og motsatt: Når man «oppfattes å komme klar til ildstrid, vil motstanderens mentalitet være at det gjelder å handle først, og mulighetene for å roe ned situasjonen blir sterkt redusert». Han peker også på at det å bære et ladd våpen, klar til skudd, er en «voldsom beredskap som krever et høyt treningsnivå for å sikre at man treffer det man sikter på, eller velge ikke å

skyte når det er rett», i særdeleshet i en situasjon med høy puls og tilnærmet ingen betenkningstid. Og jeg føyer til for egen regning: Det vi alminnelige borgere med bekymring har registrert, er et høyt antall vådeskudd i politiet under bevæpningsperioden. Ikke bare inne på politistasjoner, men også i bil og endog inne på skoleområdet til vår yngste tronarving.

Det gikk ikke lang tid før Mood ble møtt med kritikk, ikke for sin mening, men fordi han som høyt rangert offiser overhodet hadde ytret seg i dette spørsmålet. Kritikken kom fra stortingsrepresentant Christian Tybring-Gjedde. Han skrev: «Det jeg har reagert på er generalløytnantens bruk av sin stilling som høyt betrodd og utsendt militær til å fremme synspunkter om politiske spørsmål på områder som ligger utenfor hans ansvarsområde.» For å holde meg til en tema-nær terminologi: Dette skuddet fra stortingsrepresentanten var ingen innertier, snarere en skivebom. Skulle en embetsmann være avskåret fra å delta i debatter, politiske eller andre, *utenfor det ansvarsområde han eller hun har som offentlig tjenesteperson*? Skulle f.eks. en ekspedisjonssjef i Fiskeridepartementet være forhindret fra å delta i et ordskifte om nytt Nasjonalmuseum? Eller skulle en avdelingsdirektør i Kulturdepartementet være avskåret fra å delta i en debatt om lakseoppdrett?

De fleste vil umiddelbart forstå at problemene med offentlig ansattes yringsfrihet først oppstår når disse ytrer seg på det området de eller deres nærmeste kolleger *har* ansvar for, og hvor deres felles statsråd har det overordnede ansvaret. Hvis situasjonen i ett av de nevnte eksemplene hadde vært motsatt, og ekspedisjonssjefen i Fiskeridepartementet hadde et kraftig utspill i oppdrettsdebatten, som ikke var klarert med ledelsen, og som utfordret denne, ville det selvsagt vært et problem. Dette kommer jeg straks tilbake til. Jeg vil først bare si at debatten om generell bevæpning av politiet ville ha vært fattigere uten det perspektivet av erfaring og innsikt som Robert Mood maktet å tilføre den.

Og han lot seg da heller ikke stoppe av Tybring-Gjeddes utblåsning. I et portrettintervju fra februar i år kommenterer han de overgrepene mot kvinner som grupper av fremmedkulturelle menn var ansvarlige for i Köln nyttårsaften. Han tar utgangspunkt i en kronikk av Harald Eia, som for øvrig tidligere har fått en Honnør av Fritt Ord, og viser til hva Eia skriver om disse overgrepene, nemlig at hvis alle menn kjenner godt etter og er ærlige med seg selv, så vet de at de kunne vært med på det som skjedde på jernbanestasjonen i Köln. Og Mood tilføyer: «I min verden ville det være mangel på selvinnsikt å si noe annet.» Og den tidligere vinneren av Forsvarets likestillingspris fortsetter: «Kvinner skal selvsagt respekteres i alle situasjoner med og uten klær og uansett hvilken kultur menn kommer fra. Harald Eia beskriver tryggheten gjengmentalitet skaper og hvordan sperrer forsvinner. Det kan jeg kjenne meg igjen i fra oppvekst og oppdrag. Å søke forståelse ved å se langt inn i seg selv kan være ubehagelig, men langt nyttigere enn fornektelse.» Jeg føyer gjerne til: Dette var en modig og oppriktig manns tale, selv om neppe alle menn kjenner seg igjen i dette. Og av dem som gjør det, vil det være mange som ikke tør å vedkjenne seg det.

De første reaksjonene på tildelingen av Fritt Ords Pris til Robert Mood var, som nevnt innledningsvis, positive. Men Kristin Clemet stilte seg kritisk. Hun mer enn antydte at Mood som embetsmann har begitt seg ut på en galei som hun håper ikke får noen etterfølgere, og

peker på flere uhellsvangre konsekvenser om det likevel skulle skje. Jeg deler ikke hennes syn på vår prisvinnners offentlige rolle, og mener – som resten av styret i stiftelsen – at han har vært en viktig stemme i offentligheten, med en særlig erfaringsbakgrunn som har gitt stemmen tyngde i flere essensielle debatter. Dette er ikke anledningen for en polemikk mot kritikk av pristildelingen. Jeg er tvert imot glad for at kritikken kom, fordi den gir mulighet for å presisere noe vesentlig om offentlig ansattes ytringsfrihet.

Allerede for 30 år siden skrev en fremtredende professor i forvaltningsrett, Torstein Eckhoff, om forholdet mellom lojalitetsplikt og ytringsfrihet for offentlige tjenestemenn, derunder embetsmenn. Han pekte på at problemene først og fremst oppstår når det er tale om offentlig kritikk under den ansattes eget arbeidsområde. Etter en grundig drøftelse konkluderte Eckhoff med at de som står nærmest toppledelsen i et organ, eksempelvis departementsråden og ekspedisjonssjefene i et departement, bør avholde seg fra å ta offentlig avstand fra organets politikk og enkeltavgjørelser. Men de som arbeider i en ytre etat, som Mood altså hele tiden har gjort, må kunne fritt kritisere det sentrale organ som de administrativt hører under. Og han nevner faktisk som eksempel at en offiser fritt må kunne kritisere Forsvarsdepartementet.

Eckhoff skriver om å «ta offentlig avstand» fra ledelsen. Men har Mood gjort det? Jeg har bare sett saklige, erfaringsbaserte innlegg og advarsler fra hans side. Det har åpenbart hans overordnede, derunder statsrådene, også gjort. Ville de ellers ha sørget for at Robert Mood har fått en bemerkelsesverdig karriere, med stadig høyere og viktigere posisjoner i Forsvaret?

Det kan også være grunn til å minne om hva Sivilombudsmannen en rekke ganger har uttalt om offentlig ansattes ytringsfrihet, senest i en uttalelse av 22. desember 2015. Her heter det at det «skal mye til før grensen for den ansattes ytringsfrihet er overskredet». Og videre at friheten gjelder også «ytringer som arbeidsgiveren oppfatter som uønskede, uheldige eller ubehagelige», og at offentlig ansatte «har et vidt spillerom – både i form og innhold – for offentlig å gi uttrykk for sin mening, også om eget arbeidsområde og egen arbeidsplass». Jeg har for øvrig registrert at Mood, etter priskunngjøringen, av en kjent og ellers utmerket skribent er blitt kritisert for bare å gi korte og ubegrunnede uttalelser, og han er noe odiøst karakterisert som «Twitter-generalen». Til dette vil jeg bare bemerke: Hovedtyngden av de sitater jeg har gjengitt er fra lengre, resonnerende avisartikler og kronikker. Men det er selvsagt ikke noe i veien for å fremkomme med verbal sprengkraft i noen få og korte setninger. Er de setningene viktige og modige, vil de lett få Fritt Ords oppmerksomhet. Vi har ingen spesiell forkjærlighet for lange, akademiske resonnementer med en begrenset leserkrets. I slike fremstillinger vil en i og for seg modig mening lett forbli skjult i flotte formuleringer og ha begrenset innflytelse på de bestemmende myndigheter.

Og så til slutt: Ingen bør la seg forlede av at vår prisvinner har et engelskklingende navn. Etternavnet er angivelig av svensk opprinnelse, og kommer av det svenske ordet «mod», som rett og slett betyr mot – et navn han i sannhet har levd opp til. Han har vist mot på en rekke fronter, også på ytringsfrihetens arena. Derfor fortjener han vår høyeste utmerkelse.

Gratulerer med prisen, Robert Mood!